

al marit enganyat, si bé hi conflüïren factors diversos,³ tingué gran part la creença popular que l'hàbit de la *cuquella* o femella del cucut, de pondre els ous en els nius d'altres ocells,⁴ significa que ella té tracte amb el mascle d'aquests: això apareix simbolitzat des d'antic no sols en les històries de la *cugucia*, de què ja parlarem, sinó també en un altre mal-ús semblant, en què el desgraciat pagès havia de pagar els «ous de cugul»; veg. entre altres els docs. que n'aplegà Ed. de Hinojosa.⁵ «Les que posaven més rancúnia en la sedasseria eren les dones, com si la Lluïsa fos l'esca del pecat --- així en altre temps, pel dir de la gent, En Tomàs de Bajalta hauria pagat els *ous de cugul*: entorn d'ell i de la seva esposa, es féu l'espessa teranyina de prevencions, de burles --- que embolca la família de la dona adúltera», Coromines (*Pigmalió*, cap. 19, O. C., 204b3).

Les variants que després es creen són quasi en quantitat innombrable. Una de les més esteses apunta ja, junt amb les més antigues, en OPou (1575): *cugul* o *cucuc* o *cuquillo*: *cuculus*» (*TbPu.*, 44). I així ho tenim en antics valencians: *cuchcuch*: cuquillo, cuclillo, ave», CRos (p. 74) i Sanelo (fº 56); *lo kukúk* és una forma que encara se sent bastant en català occidental, des de Ribagorça i Pallars Sobirà fins a les Garrigues (Pobla de Roda, Puiforniu, Castellar de la Ribera, Pobla de Cérvoles, 1957, 1964, 1936).

Cucut no apareix fins a temps recents, des dels diccionaris de Belv. (1803) i Lab. No ens fem forts en els detalls d'una explicació, però sembla que de primer es tendí a desviar la forma de *CUCULUS/cogul* cap a un imitativu reiterat *cuc-cuc*, i simplificat això en *cucuc*, el fet que la terminació *-ut* és comuníssima però *-uc* es troba menys, féu que es canviés en *cucut* (hi pogué contribuir la influència de *puput*, vista més amunt).

El cas és que *cucut* és la forma predominant avui, almenys en els dialectes del Nord del domini, no sols en cat. or., sinó també en els Pirineus (Cerdanya-Confent: *kukúts* com una espècie de flor de prat a St. Pere dels Forcats, 1959), però també en cat. occid. (El Molar, en el Priorat, 1935, Cardós i Vall Ferrera, etc.) i a Benasc («quan cante el *cucut*, mal temps a l'altre dia», Ferraz, 44); a Tor de Vall Ferrera *kugút* és el nom d'una espècie de *cugula* (cf. infra, sobre el nom d'aquesta).

Algunes de les variants innovades són d'explicació ben incerta i entre elles n'hi ha que poden tenir un punt d'arrencada força antic: ja Sant Isidor recull un *CICULOS* com a propi dels *Hispani* (*Etym.* XII, 7.67, i XII, 8.10), que reapareix en diverses glosses medievals (Sofer, *Lat. u. Rom. bei Isidor*, 12-3); no ben explicat, però no és error ni invenció, car en tenim un descendent *çegulo* (*ze-*) en diversos furs portuguesos i asturians del S. XII, com a insult, amb valor de 'cornut'.⁶ No és gaire fàcil que tingui relació amb aquesta i —hauria de ser relació indirecta, però tanmateix pot ser-hi— una forma amb *i*, que trobem avui en el Baix Segre i Garrigues: *kriol* 'cucut' a Aitona i a

Maials (1935); com que *CUCŪLUS* va deixar descendència, en diverses formes, en mossàrab i en aragonès,⁷ pot ser una forma arabitzada, amb el retrocés de l'accent que és propi de l'àrab vulgar quan la síl·laba pretònica té vocal llarga, i amb *r* secundària per repercussió de líquida: *kri(g)ol*, doncs, ¿d'un *CRICULU en relació amb aquell *CICULUS*? (¿o alguna relació amb *cridar*?). Formes especials moss. apareixen des d'antic. *Qúquq* el tenim ja en *RMA*. (errada rectificada a la p. 644)⁸ i des d'allà va passar *qúqu* a l'àrab d'Àfrica i fins més enllà. En tot cas això ha quedat en el País Valencià en la forma diminutiva, en fònica mossàrab, *cuquello*, f. *cuquella*. El femení ja figura en el S. XV: «tenen per vils / mares qui crien, / sos fills avien: / dides hi lloguen, / sos fills alloguen / com la *cuquella* / (sos ous pon ella / en nius estranys)», «lo car fill meu, / cert, menys lo véu / que si fos orba, / *cuquella*, còrba, / que fills renega», JRoig (*Spill*, 9065, 5078); el masculí solament apareix des de c. 1800, en Sanelo: «*cuquello*: cuclillo, ave conocida (*cuculus*)» (fº 55v); la seva extensió dins del País és tan gran i completa, i incloent-hi les comarques de llenguatge menys contaminat, que no hem de dubtar del seu autoctonisme mossàrab: és ja del Maestrat (a Canet lo Roig, llista ms. de Porcar, 1950; a Benassal, GaGirona, p. 188) i es continua fins a la frontera lingüística:⁹ *kukélo*, en efecte és la forma que tinc anotada de Cinctortes, Catí, Torre d'En Besora, Culla, Valls de Segó, Alcúdia de Carlet, Sallent de Xàtiva, Llutxent, Gata, etc.

DERIV. de l'antic *cogul* o *cugul*, i important, és el nom de planta *CUGULA* 'zitjània'. L'aplicació popular s'explica fàcilment, perquè així com la femella del cugul o cucut pon els ous, i deixa que covin els seus petits, en el niu, casa o paratge dels altres ocells, la planta *cugula* fa créixer les seves espigues en la terra del blat, la civada o els altres cereals: comparació no pas implícita sinó netament expressada ja per JRoig: «com la *cugula* / e com la mula / que fills no sembra, / la xorca fembra / és reputada» (*Spill*, 6171). En tenim testimonis des del S. XIV: «naguna persona no gos gitar avena *cugula* en alcuna carrera», doc. de St. Celoni de 1370 (*BABL* XII, 128); «tres coses fan leig pa: *cugula* e mela e flaquera pacera» en el *Llibre de Tres* (entorn de 1400, *Rom.* XII, 237); «--- veça --- *cugula*: aegilops; juy o jull ---», OPou (*TbPu.*, 325); en valencià ens donen notícies de l'avena *cugula* Cavanilles (*Obs.* II, 325), Sanelo (*av. cug.* aegilops, II, fº 14v), GaGirona (maestr. *cogula* 'mala herba entre el blat: cizaña', p. 158). «Que floriria encara si aquesta terra amarga / un dia fos coberta d'una crosta de sal. / Però l'alè de Déu novament hi circula! / I, granant en silenci les espigues del mal, / ella traurà forment del jull i la *cugula*!», Màrius Torres (*La galeria* ---).

En català oriental la recollí Antoni Cebrià Costa («avena fatua, avena sterilis», n.ºs 2271, 2273) i la il·lustraren MilàF¹⁰ i PCoromines.¹¹ En el Princ. la sentí pertot amb la -g- ben conservada: *kugúla* a Gósol (1958) i a Madremanya; mentre que en el Migjorn